

Skriveseminar i LoB1 – Teksthistoriske linjer,
Høgskolen i Oslo, avd. JBI,
våren 2008.

Siri Anne F. Pihlstrøm, 1B.

Oppgave 1) «Mange nyere barnebøker tar opp alvorlige temaer som for eksempel narkotikamisbruk, psykisk sykdom eller mobbing. Slike bøker har ofte en humoristisk innfallsvinkel til tematikken. Presenter kort noen norske bøker fra de siste ti årene hvor dette er tilfelle. Bruk bøkene som eksempler og drøft hva som kan være årsakene til at humor er brukt som litterært virkemiddel.»

Humoristiske barnebøker om alvorlige temaer

1.1 Innledning

Dagens barnelitteratur spenner vidt, både når det gjelder fremstillingsform og innhold. Barnelitteraturen er ikke fremmed for også å ta opp alvorlige temaer, som for eksempel mobbing, psykiske lidelser, ulike former for misbruk eller samlivsbrudd. Selv om dette er triste temaer, finnes det bøker der de blir tatt opp med en humoristisk tone. I denne oppgavebesvarelsen vil jeg se nærmere på noen nyere, norske barnebøker der nettopp dette er gjort. Videre vil jeg undersøke hvorfor humor er brukt som virkemiddel. Før jeg gjør går i gang, vil jeg imidlertid presisere at jeg ser vidt på begrepet barnelitteratur, altså til å omfatte både barne- og ungdomsbøker. Når det er sagt, kan mange barnebøker med fordel også leses av voksne.

1.2 Hva er humor?

Det er ikke helt enkelt å finne en presis definisjon på hva humor egentlig er. I ordbøker og leksikon står det at humor er «sans for det komiske» (Caplex). Dette viser at humor er individuelt og subjektivt. Det er ikke noen bestemte regler eller en oppskrift på hva som er morsomt, selv om mange ler av det samme. Likevel kan virkemidler som overdrivelse, kontraster og overraskelse ofte bidra til en komisk effekt. Humor kan imidlertid variere endel fra kultur til kultur, og mellom de ulike subkulturene. Folk har forskjellig oppfatning av hva som er morsomt, og ulikheten er kanskje særlig stor mellom barn og voksne.

Om humor i litteratur skriver Litteraturvitenskapelig leksikon dette: «Humor i litteratur er en fremstilling av noe som er komisk eller latterlig, samtidig som det apellerer til ømhet og medfølelse på den måten at det fordrer en samforstand mellom leseren og tekstens appellstruktur.» (Lothe, Refsum & Solberg 1997 s. 103). Komikk og medfølelse er sentralt i bøkene jeg skal ta for meg.

2 Presentasjon av noen humoristiske bøker om alvorlige temaer

Bøkene jeg har valgt har målgrupper fra de minste barna til ungdom. Bildeboka *Pulverheksa og Plageånden* (2006), skrevet og illustrert av Ingunn Aamodt, er beregnet på de yngste barna. Her blir Pulverheksa og vennene hennes offer for Plageånden, men ved en tilfældighet finner de heldigvis en løsning på problemet, og det ender lykkelig med boller og brus.

Doktor Proktors prompepulver (2007), skrevet av Jo Nesbø og illustrert av Per Dybvig, er en godt illustrert bok for litt eldre barn enn målgruppa til *Pulverheksa og Plageånden*. Denne boka er

veldig humoristisk med fantastiske innslag, men den har også mobbing som tema. Bulle og Lise må takle bøllene Truls og Trym, og etterhvert også faren deres, herr Thrane, som vil ha tak i og ta patent på promponautpulveret Doktor Proktor har funnet opp. Ved hjelp av prompepulveret, lure planer og Bulles beskjedne størrelse seirer de små.

En lettest bok om mobbing er *Bølla Britt og lille meg* (2003) skrevet av Marianne Viermyr og illustrert av Gry Moursund. Den store, skumle bølla Britt plager jeg-personen, men også her fører tilfeldigheter til en løsning, og alt ordner seg for «lille meg».

Bøkene om Pitbull-Terje (*Pitbull-Terje går amok* (2002), *Pitbull-Terje og kampen mot barnevernet* (2006) og *Pitbull-Terje blir ond* (2007)) av Endre Lund Eriksen er kanskje de mest kjente, nyere bøkene som tar opp alvorlige temaer. Disse er beregnet på eldre barn og ungdom. Medieadaptasjonen av Pitbull-Terje til film har nok bidratt til seriens popularitet. I bøkene om Pitbull-Terje møter vi temaer som mobbing, alkoholisme, angst og narkotika, alt presentert med en humoristisk undertone. *Pitbull-Terje går amok* er den eneste av de tre som er illustrert, og det av Ella K. Okstad. Det er denne jeg kommer til å ta for meg.

Det er mobbing som er det dominerende temaet når man ser disse bøkene under ett, men i de tre sistnevnte er også fraværet av en far aktualisert. Bulle i *Doktor Proktors Prompepulver* har aldri møtt faren sin, og faren til Britt i *Bølla Britt og lille meg* stakk av for over to år siden og har ikke hørt fra seg siden. Det kan kanskje forklare noe av den bøllete oppførselen til Britt. Jim i *Pitbull-Terje går amok* har heller ingen far, og i tillegg har han en syk mor. Rollene til Jim og moren blir litt snudd på hodet, slik at Jim ofte må gjøre «voksenting», som for eksempel å handle mat. Terje har heller ingen stabil farsfigur ettersom faren hans har alkoholproblemer.

Felles for alle disse barnebøkene er at overdrivelser på forskjellige vis gjør at de blir humoristiske. Språket er lett og lekent, og det er fokus på handlingen. Illustrasjonene bidrar til at bøkene blir humoristisk, særlig i *Bølla Britt og lille meg* og *Doktor Proktors prompepulver*.

Jeg kommer nærmere inn på noen aspekter ved bøkene i drøftingen nedenfor.

3.1 Hvorfor bruke humor som litterært virkemiddel?

Hvorfor har Aamodt, Nesbø, Viermyr, Lund Eriksen og andre forfattere valgt en humoristisk tone når de behandler temaer som mobbing, angst og alkoholisme? Jeg vil her se nærmere på noen av årsakene jeg finner til å bruke humor som litterært virkemiddel. Selv om jeg presenterer dem atskilt, kan de gli litt over i hverandre.

3.2 Skape distanse

Humor skaper en distanse. Dette kan hjelpe barn som har de samme problemene som hovedpersonen. De kan le av hovedpersonens hendelser samtidig som de kjenner seg igjen og sympatiserer med han eller henne. Barn kan synes at ertinga til Ertekroken i *Pulverheksa og Plageånden* er morsom, som for eksempel «Erta Berta Byse. Du er en pyse.» (Aamodt 2006 s. 26), men de hadde ikke likt å bli erta på samme måte selv, og derfor føler de med de som blir erta i boka. Andre ganger kan det at mobberen får sin straff utløse latter, som for eksempel da Britt i *Bølla Britt og lille meg* blir tatt for å stjele skolebrød og bakeren tar tak i øret hennes og rister så Britt hyler. Bøllene Truls og Trym i *Doktor Proktors Prompepulver* får en hardere straff ved at de får et kumlukk i hodet. Dette glir over i det fantastiske, og boka har flere slike elementer. I tillegg til prompepulveret og dets effekt kan det nevnes at Bulle er så liten at han kan flykte fra fengselet ved å bli skylt ned i do.

Denne boka passer inn i det Mjør, Birkeland og Risa kaller en komisk fortelling med surrealistiske innslag (2000 s. 104). «Forteljningane er i sin grunnstruktur realistiske, men gradvis får det nære og kjente ein tilleggsdimensjon som gir det eit eventyrleg eller absurd preg.» (s. 105). Man kan selvfølgelig ha humoristiske realistiske bøker, men de fleste har noen elementer som glir over i det fantastiske. Oppbruddet fra den realistiske tradisjonen kom for alvor på 80- og 90-tallet, «[o]g her fekk realismen dei klaraste motspela frå den humoristiske barneboka.» (Birkeland, Risa & Vold 2005 s. 340). Fantastiske elementer bidrar til distansen.

Pulverheksa og Plageånden er en fantastisk fortelling kjennetegnet ved at dyr snakker, Pulverheksa kan magi og troll og ånder dukker opp. Navnene, som for eksempel Plageånden, Ertekroken, Drømmeprinsen, og Tyven, er karakteristiske. Ved at det er ånder som plager personene blir fortellingen mindre realistisk, og derfor mindre skremmende.

Pitbull-Terje går amok virker ved første øyekast kun realistisk, men måten blant annet Terje blir karakterisert på går over i det karnivalistiske. Han er ekstremt feit, og dette blir vittig beskrevet ved flere anledninger. For eksempel første gangen Jim ser Terje: «Fy flate, han var diger! Han var feit som en sumobryter. Han begynte å gå mot døra. Fettet skvalpet og kinnene disset som på en bulldogg.» (Eriksen 2002 s. 9).

Overdrivelser ved karakterisering finner vi også i *Bølla Britt og lille meg*. Men her er det for det meste i illustrasjonene dette kommer fram. Uten illustrasjoner hadde ikke denne boka vært like humoristisk. Tegningene fremstiller Britt slik jeg-personen ser henne; stor, grotesk og fæl.

I noen tilfeller kan det være for hardt for barn med problemer å lese en alvorlig bok hvor

hovedpersonen sliter med det samme som barnet. Da kan det hjelpe med en litt mer humoristisk bok. I tillegg til den distansen den skaper kan den lette stemningen i boken føre til en positiv innstilling.

3.3 Underholde og oppmuntre

Alvorlige bøker om alvorlige temaer er følgelig alvorlige. Uten humor kan de bli veldig dystre og tragiske. Selvfølgelig trenger vi slike bøker også, og jeg mener slett ikke at alle bøker bør tilføres humor for å være verdt å lese. Men ved å bruke humor kan forfatteren nå ut til flere. Selv om boka er humoristisk kan den like fullt belyse problemer.

Det kan imidlertid hevdes at dersom boka blir for humoristisk, kommer de alvorlige temaene i skyggen av humoren, og vi tar ikke problemene like alvorlig. En leser blir nok mer beveget av en alvorlig bok om misbruk enn en mer humoristisk bok om samme tema. Men det er ikke meningen at bøkene skal fremkalle de samme følelsene. De ulike fremstillingsformene krever ulik effekt ved hjelp av ulike virkemidler.

Noen problemer må personene i bøkene lære å leve med, for eksempel moren til Jim sin angst og faren til Terje sine alkoholproblemer i *Pitbull-Terje går amok*, mens andre problemer er mulig å løse. Dette gjelder da særlig å takle mobberne. Dette gjøres på ulike måter i bøkene jeg har tatt for meg. I *Doktor Proktors prompepulver* og *Pitbull-Terje går amok* kommer de opp med planer for å få slutt på plagingen. Noe lykkes, men for det meste er det tilfeldige hendelser som skaper løsninger i bøkene jeg har tatt for meg. Det er ikke alltid pekefinger og moral i historiene, men det løser seg likevel. Dette kan bidra til optimisme hos leseren, og en tro på at det kommer til å ordne seg, også for dem selv.

Forskning på området viser at «humor is children's strongest preference for reading materiale. This may be because of the relief or release that humor provides from the typical anxieties of childhood.» (Munde 1997 s. 229). Barna kan flykte inn i boka, og slippe vekk fra hverdagen med de problemene den måtte føre med seg, og heller ta del i hovedpersonens liv. Humoren letter stemningen.

3.4 Humor som verktøy

Humor er en forsvarsmekanisme vi mennesker benytter oss av. Det er et verktøy vi tar i bruk når livet er vanskelig. ««Children, like all the powerless, find their best release and choicest weapon in humor.»» (Landsberg gjengitt etter Munde 1997 s. 221). Humor brukes mot angst og redsel.

Mobbeofferet Bulle mestrer dette. Det er tydelig at han har blitt plaget for navnet sitt tidligere, for når han presenterer seg sier han alltid det samme: ««Jeg heter Bulle,» sa han. «Hva skal vi si om det?»» (Nesbø 2007 s. 12). Bulle er fullt klar over at han er et pussig syn siden han er bitteliten og har knallrødt hår. Noe denne episoden viser:

«Kan du være så snill å rette deg opp, Bulle,» raspet stemmen hennes. «Jeg ser deg knapt bak pulten der du sitter.» «Beklager fru Strobe,» sa Bulle. «Men jeg sitter rett opp og ned. Problemet er, som du ser, at jeg er knøtt liten.» Nå lo de andre i klassen enda høyere. (s. 32)

Han takler også det å bli dynket i fontenen av bøllene Truls og Trym tilsynelatende bra. Istedenfor å gråte eller løpe sin vei etterpå forteller han en historie om hvor dårlig deres fontene er i forhold til en han hadde sett i Tyskland (s. 39).

Humor kan være utviklende. Den gir mulighet til å håndtere problemer på en ikke-aggressiv måte og se ting i et nytt lys. Tabuemner kan tas fram fordi det gjøres i spøkens lette form. Dette gjelder blant annet i *Pitbull-Terje går amok*. Det er ikke spøk når vi får høre om moren til Jim sin angst, men ettersom tonen i boken er humoristisk kan dette alvorlige temaet også fremstilles for barn.

Hun gjør det med litt stive bevegelser. Det betyr at hun har litt angst. Noen dager har hun mye angst. Da går hun og legger seg. Eller sitter på kjøkkenstolen og er anspent i hele kroppen Andre dager har hun ikke angst i det hele tatt. Da går hun rundt i stua i helt vanlige klær. (Lund Eriksen 2002 s. 6).

Jim og mammaen hans bruker også humor seg imellom for å takle morens sykdom, for eksempel når moren skal ut for første gang på lenge. Da teller Jim ned som ved månelandingen, og når hun har kommet over dørkarmen, sier Jim «- Et lite steg for menneskeheten, sier jeg. - Et stort steg for mamma. Mamma flirer.» (s. 77). «[D]en tryghed, som den fælles latter kan medføre, give mod og tillid til at tage fat på pinagtige og fortrængte problemer, som man ellers ville lade ligge.» (Lykke-Olesen 1988 s. 147).

4 Konklusjon

Balansegangen mellom humor og alvor er vanskelig. Bøkene skal ta temaene på alvor, samtidig som de er humoristiske. Å ha en lett tone er ikke det samme som å ta lett på temaet. Bøkene jeg har tatt opp har i varierende grad fokus på det humoristiske og temaene de tar opp, men alle belyser alvorlige emner.

Ved å bruke humor som virkemiddel har forfatterne skapt underholdene bøker som kan

oppmuntre. Distansen humoren fører til gjør at bøkene lettere kan ta opp vanskelige temaer, og humor gjør at vi ser ting i et nytt lys.

Jeg vil avslutte med et sitat av Piet Hein som jeg synes beskriver godt det disse barnebøkene gjør, nemlig å blande humor og alvor: «Den der tager spøg kun for spøg, og alvor kun alvorligt, han har forstået begge ting meget dårligt.» (gjengitt etter Wikipedia).

Litteratur:

Birkeland, T., Risa, G. & Vold, K. B. (2005). *Norsk barnelitteraturhistorie* (2. utg.). Oslo: Samlaget.

Caplex. *Humor*. Lokalisert 16. april 2008 på verdensveven:

<http://www.caplex.no/Web/ArticleView.aspx?id=9315234>

Lothe, J., Refsum, C. & Solberg, U. (1997). *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Lykke-Olesen, P. (1988). Humor er ikke det rene pjat: Om humor og barnelitteratur. I M. Jørgensen & O. Pedersen (Red.), *Læsefeber. En bog om børnelitteratur* (s. 140-149). Århus: Kvan.

Mjør I., Birkeland T. & Risa, G. (2000). *Barnelitteratur – sjanger og teksttyper*. Oslo: Cappelen.

Munde, G. (1997). What Are You Laughing At?: Differences in Children's and Adult's Humorous Book Selections for Children. *Children's Literature in Education*, 28/4, 219-233.

Wikipedia. *Humor*. Lokalisert 17. april 2008 på verdensveven:

<http://no.wikipedia.org/wiki/Humor>

Barnebøkene:

Eriksen, E. L. (2002). *Pitbull-Terje går amok*. Oslo: Aschehoug.

Nesbø, J. (2007). *Doktor Proktors Prompepulver*. Oslo: Aschehoug.

Viermyr, M. (2003). *Bølla Britt og lille meg*. Oslo: Damm.

Aamodt, I. (2006). *Pulverheksa og Plageånden*. Oslo: Omnipax.